

Олена ЧУЙКОВА

кандидат філософських наук, старший викладач кафедри філософії та біоетики Одеського національного медичного університету

Ключові слова: етика, цінність життя, благоговіння перед життям, дух – душа – тіло, віруючий медик, релігієзнавство, практична діяльність.

Стаття присвячена актуальній проблемі посилення релігійної культури, звичайних релігійних знань в обов'язковій навчальній програмі майбутніх медичних працівників, що має важливе значення у подальшій практичній та повсякденній діяльності медиків. У статті подано компаративний аналіз робіт і життя в аспекті етики цінності життя віруючих медиків – протестанта Альберта Швейцера і православного В.Ф. Войно-Ясенецького. Ідеал обох віруючих медиків полягає в тому, щоб етична релігійна ідея злилася з практикою в повсякденній діяльності медика. Поки медики не знайдуть особистої зацікавленості в набутті релігійного досвіду, ерудиції вказані особистості вважатимуться виключним явищем.

УДК 314.156(477)

ЕТИКА ЦІННОСТІ ЖИТТЯ В ГУМАНІТАРНІЙ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТА-МЕДИКА (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ СВ. ЛУКИ ВОЙНО-ЯСЕНЕЦЬКОГО ТА А. ШВЕЙЦЕРА)

© Чуйкова О., 2015

Актуальність статті обумовлена гуманітарними проблемами в сучасній практичній медицині. Сучасна медицина, на жаль, має мало загального з духовними концепціями В. Ф. Войно-Ясенецького, А. Швейцера і зовсім не має інтересу до набуття особистого релігійного досвіду, яким відрізнявся В. Філатов, І. Пирогов. Наслідки такої байдужості до релігії трагічні в повсякденній діяльності медиків. У технічно і медикаментозно оснащених лікарнях вмирають діти або родичі у стані коми, якими офіційно у цей момент опікуються і швидко збувають з рук у небуття сектанти-родичі через сектантські заборони – на внутрішньовенне вливання наприклад. А медики не знають, у принципі, на якій мові говорити з людьми із сект і навіщо взагалі потрібна така дисципліна – релігієзнавство. Тут банальні етичні вислови безсилі. Психологічний вплив на свідомість сектантів теж не має ані найменшого ефекту. Потрібне знання хоч би релігійних догматів, щоб привернути увагу таких людей і поговорити з ними на їх мові з метою врятувати життя їх дітей або інших родичів.

Метою статті є продемонструвати, що гуманітарна і природничо-наукова (ме-

дична) сфери не знаходяться у взаємовиключних стосунках, а, навпаки, потребують взаємного доповнення, що таке органічне з'єднання релігійної, філологічної, філософської і медичної галузей знання є прикметою виключно обдарованих осіб, здатних на конфлікт з ідеологічними віяннями епохи, що зажадалися, модними, заради збереження вищих цінностей – духовних і цінності життя людини. Авторитет нобелівського лауреата А. Швейцера та лауреата Сталінської премії В.Ф. Войно-Ясенецького з практичним внеском у медицину та науку є безумовними в досягненні мети даної статті. Отже, звичайні медики, що давали клятву Гіппократа так само, як Войно-Ясенецький та Швейцер, також можуть не ігнорувати, а, навпаки, вивчати релігієзнавство та користуватись отриманими знаннями у повсякденній діяльності.

Поєднання гуманітарної та медичної галузей указує на тенденції в сучасному світі до відходу від бінарних опозицій, від Аристотелевої логіки до цілісності, до з'єднання розмаїття, повернення глибинних єдиних основ і знань. Час множинності, множинних етик та правд пройшов. Час пріоритету індивідуалізму як виразу всесвітньої духовної кризи прагне піти в минуле, і передумовою до цього є знаходження таких ось духовно-матеріальних концептів з претензією на нову релігію, новий світогляд і нову організацію світового філософського устрою, наприклад, під назвою матеріалістичної теології. Поділ на Розум і Віру теж пішли в минуле, про що писав ще К. Ясперс, наводячи поняття «філософська віра». Сучасна епоха все частіше підводить нас до поняття ноосфери, ноетики і шукає моменти цих ідей, що вже реалізувалися, у практичному житті, шукає людей «нової ноетичної формації». Святі вчені-медики, хриstopодібні (без перебільшень) св. Лука Войно-Ясенецький та Альберт Швейцер відносяться саме до такої категорії діячів [4; 5].

Говорячи про духовну сучасну кризу, що потай провокується сучасним соціальним устроєм, православний Войно-Ясенецький та протестант Швейцер однаково вказують на проблеми дисоціації особистості людини у сучасному соціальному устрої та ви-

сують нову етичну позицію благоговіння перед життям, цінності життя як такого, а також висуюють концепцію нової цілісної людини – все це досить близькі ідеї людей різних віросповідань з різних країн, з різним типом владного тоталітарного тиску, що виникли й розповсюдилися у загальному планетарному масштабі. Обидва віруючих медики своїм власним життям указують на практичний шлях запобігання проблемам дисоціації сучасної людини.

А. Швейцер описав сучасне бездуховне суспільство як таке, де бездуховність, негуманність укорінені у саму тканину повсякденного існування як звичайні явища, тому що освіта, культура, праця виснажують людину. Професійна вузькогалузєва спеціалізація, що потребує до того ж ще й восьмигодинної безперервної праці, досить сильно перевтомлює звичайну масу людей-спеціалістів з однією вузькою професійною діяльністю. Тому люди стають вузькорозвиненими, перевтомленими та дисоційованими, що призводить до бажання «забутися», пасивно відпочити, замість того, щоб займатися родиною, дітьми, самовдосконаленням, фізичним чи духовно-релігійним розвитком. Стан забуття, відгородження від стомленості та зомбованість свідомості через пасивне сприйняття інформації із засобів масової інформації знищує сучасну особистість, її потенціал, прагнення зберегти свою душу завдяки гуманному ставленню до оточення. Крім того, дисоційований стан свідомості запобігає вірі, що вимагає цілісного стану людини та самовдосконалення людини через віру, що знищує прагнення людини до оновлення душі. Саме такі засоби прихованого повсякденного контролю над людиною притаманні сучасному суспільству, а з точки зору А. Швейцера, деформують особистість.

У своїй праці «Християнство і світові релігії» Альберт Швейцер розглянув історію світових релігій та філософських напрямків і зробив цікавий висновок щодо безрезультатності зусиль у деяких філософських системах виправдати та осмислити життя. Він констатує в них тенденцію до відчуження від життя, «виходу в світ надзвичайного». Багато хто з сучасників А. Швейце-

ра дорікав йому у втечі від життя до Африки. Але це не було втечею від життя, навпаки, це була втеча від концепцій до справжнього, живого життя, до бідних чорношкірих людей з метою їх лікування та рятування, ніби він хотів спокутувати провину білошкірих людей перед африканцями за пограбування їхнього континенту, за рабовласництво. А. Швейцер говорив про те, що тільки етика любові, яку заповів Христос, указує на шлях служіння та активної діяльності. Саме тому А. Швейцер шукав нове обґрунтування етики, тому що «вище пізнається в етиці, яка повинна протистояти позаетичному царству природи» [3, с. 21].

За А. Швейцером, моральність – це заклик до Бога, на який людина повинна відповісти, а «благочиння перед життям» тягне за собою усвідомлення відповідальності за весь світ і за людину. На його думку, християнство – найбільше піднесене зі всіх існуючих вчень, що не покликане «пояснювати все», а містить у собі силу дій та дій в душі любові, про яку говорив Христос. «Християнство повинно поставити людину перед необхідністю вибору між логічними релігіями та етичними релігіями та стверджувати те, що етична релігія уявляє собою вищий тип духовності, і тільки воно є живою духовністю. Цим християнство проявляє себе як релігія, що тягнеться до етично живого Бога, що не може бути знайденим шляхом спостереження за світом, а відкриває себе тільки в людині» [3, с. 25].

З цим і пов'язане благочиння перед життям, згідно зі А. Швейцером, що містить у собі три елементи світосприйняття: послухенство, світо- та життєствердження та етику. А. Швейцер писав про те, що його життя затьмарюють два основні переживання: усвідомлення того, що світ являє собою суцільну загадку і сповнений страждань, та той факт, що він «народився в період тотального духовного занепаду людства» [3, с. 18]. Взяти гору над цим йому вдалося «шляхом роздумів, що призвели до світо- та життєствердження благочиння перед життям» [3, с. 17]. У такому разі людина, на його думку, знаходить в житті тверде підґрунтя і ясний напрям, стає

менш поверховою і морально більш сильною. Це спонукає людину мислити.

Етика благочиння перед життям – це етика любові. Людина, що етична посправжньому, вважає всіляке життя священним, зокрема і таке, що в шкалі людської ієрархії цінностей знаходиться на найнижчому ступені. При цьому духовне життя зустрічається тільки в межах природного життя. Отже, «благочиння перед життям» віднесено як до природного життя, так і до духовного. Чим сильніше благочиння перед життям природним, тим більше людина буде відчувати потяг до життя духовного. Також А. Швейцер вважає, що людина має боротися зі злом, а не сидіти склавши руки в очікуванні божого втручання. «Попередні покоління зробили жакливу помилку, коли почали ідеалізувати державу в етичному аспекті. ...Підтримувати ми повинні лише те, що збігається з гуманністю. ...Етика благочиння перед життям надає нам в руки знаряддя проти примарної етики та примарних ідеалів» [2, с. 168].

А. Швейцер жив сповненим матеріальних та духовно-інтелектуальних багатств життям, що позбавлене будь-яких особистих страждань, в умовах розвинутого індустріального капіталізму, до певного часу дотримувався таких типових ідей протестантизму, що виправдовують лише особисте рятування душі, з правом бути жорстоким до бідних людей як до грішників. Але саме такі умови комфорту та конформізму збурювали його внутрішній протест глибоко віруючої людини, чия віра глибше за обмеженість догматами певного релігійного напрямку. Саме цьому релігійно-етичному протесту проти антигуманної культури присвячена одна з його праць «Культура та етика»: «Ідеалом культурної людини є не що інше, як ідеал людини, що у всіляких умовах зберігає справжню людяність. /.../Лише розуміння того, що характеризує справжню людяність, може врятувати нас в умовах найпрогресивнішої зовнішньої культури від спотворень відносно самого поняття культури. /.../Лише тоді людина зможе протистояти тиску життєвих умов, що загрожують її людяності» [2, с. 171].

Найповніше ідею людяності як протистояння тиску життєвих умов було втілено в житті віруючого православного медика В. Ф. Войно-Ясенецького. Він обрав православне ім'я євангеліста Луки (замість лікаря Пантелеїмона) свідомо, тому що ім'я святого Луки відображає сутність його носія, певну сутнісну спорідненість двох осіб: євангеліста Луки і вченого, письменника В. Ф. Войно-Ясенецького – обидва малували, лікували, займали сан єпископів.

Релігійна і професійна позиція В. Ф. Войно-Ясенецького йшла всупереч розповсюдженій позиції радянського народу та багатьох ідеологічно обумовлених кар'єристів. Знаменита сталінська Конституція під «свободою совісті» розуміла «свободу відправлення релігійного культу і антирелігійної пропаганди», очевидним чином (про що багаторазово заявляли різні «офіційні особи») відмовляючи Церкві в праві «релігійної пропаганди». Умовою «тихого і безтурботного життя» для священика і для всякого християнина була відмова від проповіді. Так з'явилась штатна радянська, так звана «оновлена церква», з якою борюся В. Ф. Войно-Ясенецький.

Причиною боротьби була пряма підпорядкованість «нових священиків» радянській владі з усіма наслідками. У багатьох церквах проповідь взагалі перестала звучати, в інших – обмежувалася «євангелістськими темами», часто в акцентуваному археологічному висвітленні. Священики формалістично до «оновлення» церкви збереглися в малій кількості, чого намагалася досягти влада своїми репресіями, але їх могутня святість зберегла народну віру у час пропаганди атеїзму. Звідки взялася ця могутня духовна сила в звичайній на початку життя людині, і чому вона можлива в кожній людині, дізнається сам Войно-Ясенецький у своїй духовній концепції цілісної людини та її перетворень.

Апологетика (захист віри від безбожника) у радянські часи виявилася під повною забороною, і навіть у духовних семінаріях і академіях, коли вони відродилися після чвертьвікової перерви, курс з такою назвою був відсутній. Але книга «Дух, душа і тіло» є працею з апологетики. Її автор архієпископ Лука (Войно-Ясенецький) був

виключно обдарованим ученим і лікарем і міг би до кінця життя з абсолютно чистою совістю нести це служіння стражденому людству. Але він відчув покликання до ще більш високого служіння, і в найстрашніші для церкви роки він приймає священство, а незабаром і єпископський сан. Після недовгого перебування на кафедрах, що мінялися по чужій волі, у його житті настав період довгих років ув'язнення. Потім настали роки крихкого і двозначного «сталінського конкордату», коли під впливом воєнних подій сталося, хоча і в досить вузьких рамках, відродження церковного життя.

Роздуми про цілісність людини архієпископ Лука починає з розгляду теорії вищої нервової діяльності академіка І. Павлова, яку в СРСР оголосили вищим досягненням матеріалізму, і показує, що єдине філософське вчення, яке дозволяє включити павловську теорію, це саме антиматеріалістичне зі всього, що дала філософія в нашому столітті, вчення А. Бергсона. Коли з такого роду апологетичною теорією виступає лауреат Сталінської премії з медицини, вона набагато вагоміша, ніж якби її став розвивати хоч би і великий богослов, але менш досвідчений у природних науках.

В. Ф. Войно-Ясенецький писав не трактувати з догматичного богослов'я чи антропології, а нове вчення про цілісність тіла та духа людства. Скажімо, розрізнення духу і душі тут зовсім не є метафізичним твердженням. І самі ці поняття у викладі автора – медика та єпископа – великою мірою динамічні: визнаючи вплив тілесної сторони людини на духовну, автор бачить і зворотний вплив духу на тіло, і «духом» називає сферу, де переважає і володарює духовна сторона, а «душею» – ту сферу, де духовне зв'язане з тілесним найтіснішим чином і залежить від нього.

Головна ідея, що пронизує усю духовно-медичну діяльність В. Ф. Войно-Ясенецького, – це уявлення про цілісність людини, що поєднує дух – душу – тіло і постійно трансформує одне в інше. Цю ідею ми наводимо з його книги «Дух, душа і тіло»: «Головною перешкодою до визнання безсмертя душі для невіруючих служить дуалістичний поділ на душу і тіло, розуміння душі

як особливої суті, пов'язаної з тілом тільки за його життя. Це переконання ми і вважаємо невірою і не знаходимо у Священному Писанні ніяких перешкод до того, щоб розуміти від несення між душею і тілом з точки зору монізму. Ми говорили вже про необхідний зв'язок між духом і формою, про те, що *дух вже в ембріональному стані тіла формує його* (курсив мій. – О. Ч.). Усім клітинам тіла властива духовна енергія, бо вони живі, а життя від Духу. Між усіма функціями тіла і психічною діяльністю, що розуміється так, як її тлумачать фізіологи, існує, звичайно, двосторонній причинний зв'язок.

Але це стосується тільки тієї частини нашої трьохприватної істоти, яку можна було б назвати нижчою тваринною душею; це та частина нашої духовної суті, яка обіймається нашою свідомістю, якщо можна так виразитися, феноменальна душа. Але «Дух виступає за межі мозку з усіх боків» (А. Бергсон), дух є сума нашої душі і частини її, що знаходиться поза межами, за нашою свідомістю. Між тілом і духом існує постійний зв'язок і взаємодія. Все те, що відбувається в душі впродовж тілесного життя, має значення і потрібне тільки тому, що всяке життя нашого тіла і душі, усі думки, почуття, вольові акти, що мають початок в сенсорних сприйняттях, найтіснішим чином пов'язані з життям духу. У дусі відбиваються, його формують, у нім зберігаються усі акти душі і тіла. Під їх формувальним впливом розвивається життя духу і його спрямованість у бік добра або зла. Життя мозку і серця і необхідне для них сукупне, дивно скоординоване життя усіх органів тіла потрібні тільки для формування духу і припиняються, коли його формування закінчене, або цілком визначився його напрям. Життя тіла і душі можна порівняти з повною краси і привабливості життям виноградного грона» [1, с. 53]. Медик Войно-Ясенецький оперує справжнім філософським словником у своїй концепції. Він одним з перших пише в Радянському Союзі про трансцендентну людину, про тілесну людину, виводячи їх цілісність та цінність життя як тілесного, так і духовного.

Філософське поняття трансцендентної людини як такої, що міститься у підва-

линах свідомості та має інтуїтивне знання всього в світі, співпадає з релігійним поняттям внутрішньої людини, що властиве кожній людині, але актуалізується під час молитви. Духовне поглиблення надає людині це жадане інтуїтивне цілісне знання, воно властиве святим та майже святим, мудрим людям, воно робить людину креативною в повсякденному житті та надає можливість спонтанно віднаходити рішення складних питань. Медик має бути духовно розвиненим, про що свідчать такі обдаровані особистості віруючих медиків, як І. Пирогов, В. Філатов. Духовність та талант медика, ученого йдуть поряд та мають своєю метою цінність життя. Утім, найчастіше трансцендентна, внутрішня людина актуалізується під час смерті і виявляється безсмертною частиною кожної людини.

«Вважають за неможливе відновлення і Воскресіння тіл, абсолютно знищених жеврінням, або згорілих, таких, що перетворилися на прах і газу, розклалися на атоми. Але якщо за життя тіла дух був найтіснішим чином пов'язаний з ним, з усіма органами і тканинами, проникаючи в усі молекули і атоми тіла, був його організуючим началом, то чому повинен назавжди зникнути цей зв'язок після смерті тіла? Чому немислимо, що цей зв'язок після смерті зберігся назавжди, і у момент загального Воскресіння по голосу труби архангелової відновиться зв'язок безсмертного духу з усіма фізичними і хімічними елементами тіла, що зітліло, і знову проявиться організуюча влада духу, що творить форму? Ніщо не зникає, а тільки видозмінюється» [1, с. 53].

Дивно чути від медика, вченого концепцією трансформації людського ества у безсмертний дух, у воскресіння, що майже науково обґрунтовано. Але якщо згадати про ідеї «безсмертної духовної рідини» (П. О. Флоренський), ноосферу (В. І. Вернадський), що не вмирають з тілом людини, а набирають іншої цінності та живучості у наступних поколіннях, у загальнопланетарному масштабі, то ця концепція відповідає загальним науковим пошукам пояснень сили людського духу і розуму та способів вгамування відстороненої сили розуму етичними принципами жит-

тя. Криза знецінення цінності життя перед утіленням наукової чи ще якоїсь ідеї стала настільки відверто деструктивною та масштабною, що навіть вчені потребували етичних гальм щодо повернення гуманного та конструктивного сенсу цінності життя. Альтруїзм у ХХ столітті поступово стає синонімом виживання.

Таким чином, концепція цілісної людини В.Ф. Войно-Ясенецького, що стверджує пріоритет духовного навіть в ембріональному стані людини, на відміну від офіційного уявлення про виключно тваринну сукупність клітин ембріону, звернена до сучасних людей з метою удосконалення і більш відповідального ставлення до їх життя. Вона сповнена глибокої віри у догмати християнства, що органічно поєднуються з досвідом медика, науковця. Водночас його концепція описує шлях підготовки сучасної людини, що живе в цинічну епоху тотальної бездуховності, для майбутнього життя, що співпадає з очікуванням етики гуманізму та альтруїзму в епоху ноосфери та ноетики. Заразом таке твердження сили духовної основи людини пов'язане з принципом особистої відповідальності за все, що було зроблене протягом життя, з особистою відповіддю на духовному суді. Тому важливе особисте рішення щодо хворого, відповідальність медика за всіляке життя у повсякденній діяльності. Цього принципу дуже прискіпливо дотримувався сам Войно-Ясенецький у своїй практичній діяльності медика з простим, бідним населенням у самих глухих кутках країни.

«Настане час нового всесвіту, нової землі і нового неба. Все буде абсолютно іншим, і нове життя наше протікатиме в зовсім нових умовах. І в цьому житті ми повинні мати повноту ества нашого. Повинні сприймати цілком нові відчуття оновленими і просвітленими почуттями. А отже, буде потрібна діяльність тієї частини духу нашого, яку ми тепер називаємо нижчою, фізіологічною душею. Працюватиме напружено думка наша в пізнанні нового світу, в умовах якого будуватиметься і наблизатиметься до Бога звільнений від влади земної, від гріховної плоті дух наш. Розум є частина духу нашого, і тому має бути безсмертним і мозок

наш. Безсмертне серце буде осередком нових, чистих і глибоких почуттів» [1, с. 55]. Таким чином, цілісність усілякої діяльності людини впливає на її загальний цілісний розвиток від фізіологічної душі до вищого духовного стану свідомості, водночас пріоритет залишається за духовністю. Тому алогічне (із сучасної точки зору) альтруїстичне ставлення до бідних, простих людей є засобом особистого духовного розвитку, що має вирішальне значення в особистій відповіді за свою діяльність.

Етика «благоговіння перед життям» у філософії та практичній медичній діяльності А. Швейцера є досягненням у сучасній практичній етиці. Цікаво, що саме через протест цих виключних особистостей проти тодішнього соціального устрою нам стає відомо, що колишній радянський режим був наближений до капіталістичного у своєму нівелюючому впливі на особистість. Таким чином, однакові суспільні проблеми та спорідненість духовних ідей особистостей з різних країн, з різних соціально-політичних та економічних устроїв указують на підґрунтя ноосфери та ноетики сучасного життєвого стану людства.

Як бачимо, сьогодні людина вже не має права в сучасній планетарній ситуації на моральну автономію. Щобільше моральна автономія зашкоджує самій людині. На сьогодні здається, що універсальний принцип зберігання та цінності життя може нівелювати межі релігійних конфесій, що подальший розвиток ноетики має претензію замінити або стати альтернативою будь-якої релігії. Це ми бачимо на прикладі життя та діяльності протестанта А. Швейцера та православного єпископа В. Ф. Войно-Ясенецького. На нашу думку, питання, чи є практичне медичне служіння простому народові В. Ф. Войно-Ясенецького наслідком його приналежності до православної церкви або наслідком етики Гіппократа знято глибиною та виключністю особистості, що згідно з його концепцією, є цілісним поєднанням духу, душі та тіла, про що йдеться в його книгах. На практиці віруючих медиків бачимо, що розум співвідноситься з вірою (а не суперечить, як це вважалося раніше) у сучасному світі.

Отже, на прикладі концепцій В. Ф. Войно-Ясенецького та А. Швейцера ми дізнаємося, чи може звичайна людина досягти інтеграції професії та віри, а також цілісності духу, душі, тіла, як зазначав В. Ф. Войно-Ясенецький, керуючись принципами милосердя до страдників та альтруїзму.

Узагалі ще залишилися питання, чи можна розділити сферу удосконалення біосфери та біоетику за А. Швейцером, а сферу ноосфери та ноетики – за концепцією В. Ф. Войно-Ясенецького, що описує майбутнє більш досконале життя, що поєднує розум із серцем та духом людини? Дійсно, концепція св. Луки Войно-Ясенецького більш наближена до ноетики. А. Швейцер присвятив своє життя поліпшенню біосфери і створив відповідну концепцію щодо вдосконалення сучасної біоетичної ситуації.

Ми можемо зробити таке припущення, що особистості віруючих медиків Альберта Швейцера та св. Луки Войно-Ясенецького є прикладами зародження в сучасних умовах бездуховності нової формації людей – так званих хриstopодібних людей, у яких моральний ідеал збереження життя всупереч соціальним умовам, уміння самотій-

но теоретично розробити та обґрунтувати його збігається з особистою практичною діяльністю.

У сучасному викладанні гуманітарних дисциплін у медичних вищих навчальних закладах потрібно посилювати інтерес студентів до живих прикладів практичної етики милосердя та слідування етиці цінності життя, незалежно від кількості грошей та соціального статусу хворого. Поліпшити завдання виховання професіоналів у душі моралі людяності та ноетики можливо завдяки релігієзнавству та іншим гуманітарним дисциплінам, а також прикладами таких особистостей віруючих медиків, як В. Філатов, І. Пирогов, св. Лука Войно-Ясенецький, А. Швейцер. Знання релігійних догматів та посилення особистої духовності створить такий тип медиків, що в своїй практичній діяльності вважатимуть за необхідне не прикриватися у критичній ситуації з віруючими родичами пацієнтів своїми вузькими професійними обов'язками, а поважати цінність життя і докладати найбільші зусилля для одужання хворого. Справжній медик має використовувати і медичні, і гуманітарні підходи в практичній діяльності для досягнення успіху.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Войно-Ясенецький В. Ф.** Дух, душа и тело / В. Ф. Войно-Ясенецкий. – М. : Дар, 2006. – 320 с.
2. **Швейцер А.** Культура и этика / А. Швейцер. – М. : Прогрес, 1993. – 340 с.
3. **Швейцер А.** Христианство и мировые религии / А. Швейцер. – М. : Прометей, 1993. – 512 с.
4. **Чуйкова О. В.** Антропологічний вимір нооетичних ідей: пасіонарій, людина виживання (survivalist), «соляристичне співтовариство», «нооетична людина», хриstopодібна людина (В. Ф. Войно-Ясенецький, А. Швейцер) у пошуках нооетичної «нової людини» / О. В. Чуйкова // Перспективи. – Одеса : ОНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2014. – 1 (59) – С. 135–141.
5. **Чуйкова О. В.** «Солярис» як матеріалістична теологія та антропокозмизм в ракурсі нооетичних ідей та постмодерністських практик / О. В. Чуйкова // Перспективи. – Одеса : ОНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2013. – 4 (58) – С. 109–114.

REFERENCES

1. **Voyno-Yasenetskiy V. F.** Spirit, soul and body / V. F. Voyno-Yaseneckiy. – M. : Dar, 2006. – 320 p.
2. **Schweizer A.** Culture and ethics / A. Schweizer. – M. : Progres, 1993. – 340 p.
3. **Schweizer A.** Christianity and world religions / A. Schweizer. – M. : Prometheus, 1993. – 512 p.
4. **Chujkova E. V.** Anthropological measuring of nooethics ideas: search of nooethical of "new man". Gradation of characters: passionair, man of survival (survivalist), "solarisial association", "nooethics man", Christian image man (V. Ph. Voiyno-Yasenetszki, Albert Shveicer) / E. V. Chujkova // Perspectives – Odessa : ONPU, 2013. – 4 (58). – P. 109–114.
5. **Chujkova E. V.** «Solaris» as materialistic theology and anthropology space by point of view of nooethics ideas and postmodern practices / E. V. Chujkova // Perspectives. – Odessa : ONPU, 2014. – 1 (59). – P. 135–141.